

Finanční řízení komerčních pojišťoven

- Specifika finančního řízení
komerčních pojišťoven
- Výkon dohledu v pojišťovnictví
- Zajišťovací operace
- Metody hodnocení výkonnosti
- Řízení rizik v komerčních pojišťovnách
- Požadavky směrnice Solvency II
na solventnostní kapitál

Finanční řízení komerčních pojišťoven

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Doc. Ing. Eva Vávrová, Ph.D.

Finanční řízení komerčních pojišťoven

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Kniha je monografie

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 5627. publikaci

Odborná recenze:

Prof. Ing. Oldřich Rejnuš, CSc.

Ing. Svatopluk Nečas, Ph.D.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Odpovědný redaktor Mgr. Petr Mušálek

Grafická úprava a sazba Milan Vokál

Počet stran 192

První vydání, Praha 2014

Vytiskla Tiskárna v Ráji, s.r.o., Pardubice

Tato monografie byla publikována s finanční podporou z projektu IGA 54/2014 Provozně ekonomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně.

© Grada Publishing, a.s., 2014

Cover Photo © fotobanka allphoto

ISBN 978-80-247-4662-3

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-9405-1 (ve formátu PDF)

ISBN 978-80-247-9406-8 (ve formátu EPUB)

Obsah

O autorce	7
Předmluva	8
Cíl publikace	9
Metodika	10
Seznam zkratk	12
Úvod	14
1. Regulace a dohled v pojišťovnictví	15
1.1 Tržní selhání a asymetrie informací na pojistném trhu	18
1.2 Regulace pojistného trhu a výkon dohledu v pojišťovnictví	21
1.2.1 Základní činnosti dohledu v pojišťovnictví	25
1.2.2 Opatření k nápravě při výkonu dohledu a odnětí povolení	29
1.2.3 Aplikace výkonu dohledu v pojišťovnictví	33
1.3 Systém dohledu nad finančním trhem v Evropské unii	38
1.3.1 Dohledové instituce v evropském pojišťovnictví	39
1.3.2 Institucionální uspořádání dohledu nad finančním trhem	39
1.4 Implementace regulatorního režimu Solvency II	43
1.4.1 Cíle a principy konceptu Solvency II	45
1.4.2 Struktura regulatorního režimu Solvency II	46
Shrnutí kapitoly	51
Klíčová slova	52
2. Postupy finančního řízení komerčních pojišťoven	53
2.1 Identifikace rizik z hlediska komerčních pojišťoven	55
2.1.1 Rizika vlastní a rizika cizí	55
2.1.2 Pojistně technické riziko	57
2.1.3 Klasifikace a charakteristika rizik	60
2.2 Nástroje řízení rizik	66
2.3 Kvantifikace jednotlivých rizik	72
2.4 Risk management v komerčních pojišťovnách	75
2.4.1 Enterprise risk management	79
2.4.2 Asset liability management	81
2.5 Finanční stabilita komerčních pojišťoven	84
2.6 Řízení kapitálu	87
2.6.1 Solventnost komerčních pojišťoven	87
2.6.2 Vykazování solventnosti podle Solvency I	90
Shrnutí kapitoly	94
Klíčová slova	95

3. Zajištění a zajišťovací operace	97
3.1 Funkce zajištění	101
3.2 Vývoj a současná situace zajišťování	103
3.3 Legislativní a finanční aspekty zajištění	108
3.4 Klasifikace zajišťovacích operací	111
3.5 Subjekty nabízející zajištění	115
3.6 Alternativní přenos rizik	118
3.6.1 Nástroje alternativního přenosu rizik	121
Shrnutí kapitoly	128
Klíčová slova	129
4. Technické rezervy a finanční umístění	131
4.1 Charakteristika jednotlivých technických rezerv	135
4.2 Testování postačitelnosti technických rezerv	141
4.3 Finanční umístění aktiv, jejichž zdrojem jsou technické rezervy	143
Shrnutí kapitoly	149
Klíčová slova	149
5. Hodnocení výkonnosti a konkurenceschopnosti komerčních pojišťoven	151
5.1 Specifika účetních výkazů komerčních pojišťoven	152
5.1.1 IFRS 4	155
5.2 Finanční analýza	156
5.2.1 Specifika finanční analýzy komerčních pojišťoven	159
5.2.2 Spider analýza	167
5.3 Moderní přístupy k hodnocení výkonnosti komerčních pojišťoven	169
5.3.1 Embedded value	170
5.3.2 RORAC a EVA	172
5.4 Rating komerčních pojišťoven	173
5.4.1 Účel a druhy ratingu	174
5.4.2 Srovnání ratingu s ostatními metodami hodnocení	176
Shrnutí kapitoly	177
Klíčová slova	178
Závěr	179
Literatura	181
Summary	187
Rejstřík	188

O autorce

Doc. Ing. Eva Vávrová, Ph.D.

Je absolventkou Provozně ekonomické fakulty Vysoké školy zemědělské v Brně (1988). Pracovala na podnikovém ředitelství státního podniku Pozemní stavby Brno a v roce 1990 nastoupila na nově vzniklou katedru ekonomických teorií Provozně ekonomické fakulty VŠZ v Brně jako vysokoškolský pedagog. Věnovala se výuce mikroekonomie a makroekonomie, následně se profilovala ve výuce předmětů zaměřených na pojišťovnictví a ekonomiku a řízení komerčních pojišťoven. V rámci doktorského studia absolvovala část studia na Wirtschafsuniversität ve Vídni (1993). V roce 1999 úspěšně ukončila doktorské studium v oboru Řízení a ekonomika podniku a v roce 2011 byla jmenována

docentkou v oboru Finance na Mendelově univerzitě v Brně. Je autorkou/spoluautorkou řady studijních textů a mnoha vědeckých i odborných příspěvků, především v oblasti regulace pojišťovnictví a finančního řízení komerčních pojišťoven.

Předmluva

Je především potřeba poděkovat všem kolegům a spolupracovníkům, kteří se větší či menší měrou podíleli na výsledné podobě publikace. Zásadní podíl jednoznačně mají oba recenzenti, prof. Ing. Oldřich Rejnuš, CSc., a Ing. Svatopluk Nečas, Ph.D. Prostřednictvím řady doporučení a kvalifikovaných podnětů jak v oblasti systému finančních trhů, tak v oblasti samotného finančního řízení komerčních pojišťoven, přispěli významnou měrou k finálním úpravám obsahovým, příp. formálním. Rovněž dílčí problémy, jež vyvstaly při práci na jednotlivých tématech v monografii zpracovávaných, byly řešeny ve spolupráci s kolegy z Ústavu financí Provozně ekonomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně a z katedry financí Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity a vždy se autorka setkala s povzbuzením a s ochotou poradit a pomoci vyřešit problém.

Také studenti v pozici demonstrátorů, v dřívější terminologii pomocné vědecké síly, se podíleli na formální úpravě publikace. Bez jejich aktivního přístupu a ochoty by bylo obtížnější publikaci zdárně dokončit. Jmenovitě se jednalo o Ing. Veroniku Stehlíkovou a Bc. Anetu Havlíčkovou.

A v neposlední řadě je potřeba poděkovat za dobrou spolupráci pracovníkům nakladatelství Grada Publishing pod vedením Ing. Kateřiny Drongové, šéfredaktorky redakce Ekonomie a podnikání, a jejím spolupracovníkům a redaktorům Mgr. Kamile Novákové a Mgr. Petru Mušálkovi, kteří se podíleli na přípravě a realizaci monografie. Autorka oceňuje jejich podněty při úpravách textu a organizační podporu při přípravě publikace.

V Brně v červnu 2014

Autorka

Cíl publikace

Cíl publikace vychází ze záměru zpracovat problematiku finančního řízení specifického pro komerční pojišťovací instituce. Monografie je úzce zaměřena na téma finančního řízení komerčních pojišťoven, jehož zpracování v dosavadní publikované odborné literatuře absentovalo. Cílem publikace je podat ucelený a systematicky provázaný výklad součástí finančního řízení komerčních pojišťoven, které je specificky podmíněno zvláštnostmi pojistné teorie a pojišťovací praxe a v jiných finančních institucích, resp. v jiných podnikatelských subjektech není využíváno, popř. se vůbec nevyskytuje. Jelikož rozsah problematiky je široký a přesahoval by i do dalších vědních oborů, nepostihuje publikace celou problematiku a je zaměřena pouze na přesně vymezené problémy ve vybraných základních oblastech finančního řízení komerčních pojišťovacích institucí. Jedná se o oblasti koncepčního rámce regulatorních přístupů a dohledu v pojišтовnictví, systémů řízení rizik a řízení kapitálu, zajišťovacích operací, vytváření a používání technických rezerv v komerčních pojišтовnách a metod vykazování výkonnosti komerčních pojišтовen.

Publikace přináší shrnutí výsledků výzkumu a byla zpracována v návaznosti na výstupy řešení výzkumného záměru Provozně ekonomické fakulty Mendelovy univerzity v Brně MSM 6215648904 s názvem „Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách evropského integrovaného trhu“. Autorka byla zapojena v rámci výzkumného záměru do řešení výzkumného směru 2 s názvem „Hlavní tendence ve vývoji konkurenčního prostředí v podmínkách integračních a globalizačních procesů a adaptace podnikatelských subjektů na nové podmínky integrovaného trhu“. Výzkumný záměr byl řešen na Provozně ekonomické fakultě Mendelovy univerzity v Brně v letech 2005–2011 a v dalších dvou letech byly ještě zpracovávány navazující výstupy a výsledky.

Metodika

K dosažení zformulovaného cíle publikace jsou využity standardní vědecké metody používané u monografických prací. Vzhledem k zaměření nejsou podstatou práce výlučně matematicko-statistické metody a postupy, ale především základní metody vědecké práce, k nimž patří metody indukce a dedukce, analýzy a syntézy, deskripce, srovnávání čili komparace, abstrakce a modelování. Jde o základní vědecké metodické postupy využívající principů logického myšlení. Metoda indukce představuje myšlenkový postup, při němž se z jednotlivých faktů formulují obecnější tvrzení, zákonitosti a teorie. Metoda dedukce je naopak takový myšlenkový pochod, kterým se dospěje od obecných soudů k soudům týkajícím se dílčích prvků systému. Při zpracování publikace se autorka opírala zejména o metodu analýzy. Analýza slouží k myšlenkovému rozložení zkoumaného předmětu na dílčí části, jež jsou podrobeny bližšímu zkoumání. Metoda syntézy zase umožňuje sjednotit jednotlivé prostudované části v celek a vytvořit si tak komplexní obraz zkoumané problematiky. Metoda deskripce slouží k popisu problému a jeho relevantních charakteristik. Během analýzy byla často využívána také metoda komparativní analýzy a samotné srovnávání (komparace), např. při srovnání stávajícího regulatorního přístupu Solvency I s regulatorním konceptem Solvency II. Omezený rozsah práce neumožňuje komplexní analýzu všech součástí finančního řízení komerčních pojišťoven. Proto bylo použito metody abstrakce, která umožňuje soustředit se na to podstatné, na základní vlastnosti systému, zatímco méně podstatné stránky zůstávají stranou pozornosti. Na základě provedených analytických postupů bylo využito modelování, jež umožňuje řešení problému a poskytuje zjednodušený obraz skutečnosti. Z matematicko-statistických metod bylo využito v analytické části operací a metod pojistné matematiky, která sestává z přístupů matematických a statistických, aplikovaných při finančním řízení komerčních pojišťoven.

K metodickým prostředkům publikace patří kromě základních metod vědecké práce také další logicky strukturované metody a postupy, užívané v pojišťovací praxi při finančním řízení komerčních pojišťoven. Základním metodickým přístupem při zpracování monografie se stal systémový přístup. Při aplikaci systémového přístupu bylo pohlíženo na finanční řízení komerčních pojišťoven jako na systém. Na jedné straně existují podmínky regulatorních požadavků, přístupy dohledové instituce, podmínky stanovené zajistiteli, informace o vnějším ekonomickém prostředí a o konkurenčním prostředí v odvětví pojišťovnictví, které představují vstupy do systému finančního řízení pojišťovacích institucí. Vstupní informace jsou prostřednictvím systému zpracovány a na jejich výsledky je pohlíženo na druhé straně jako na výstupy ze systému finančního řízení pojišťovacích společností. Účelem je poznat jednotlivé prvky systému a jejich vzájemné vazby, a tím se dobrat k pochopení fungování celého systému.

Po obsahové i formální stránce publikace respektuje zásady obvyklé pro vědecké práce. Obsahuje pět základních kapitol zaměřených na finanční řízení komerčních pojišťoven. Tento obsah je zarámován do úvodních a závěrečných součástí monografické publikace. V úvodu je stručně shrnut soudobý vývoj finančních trhů a finančních institucí, kdy významným důsledkem vývoje na finančních trzích je důraz na řízení rizik a řízení kapitálu ve finančních institucích. To je důležité pro pochopení kontextu, do něhož je systém finančního řízení komerčních pojišťoven zasazen. Také je uvedena hlavní myšlenka a filozofie knihy. Následuje vymezení cíle a metodických přístupů ke zpracování publikace. V části

zabývající se regulací a dohledem v pojišťovnictví je zaměřena pozornost na relevantní důvody pro inovaci regulatorních přístupů a integraci dohledových institucí. Funkce dohledové instituce a její pravomoci jsou aplikovány na podobu výkonu dohledu v České republice. Zvláště je charakterizována struktura institucionálního uspořádání dohledu v pojišťovnictví Evropské unie i dohledu nad celým finančním trhem Evropské unie. Kapitola představuje charakteristické rysy architektury nového regulatorního režimu Solvency II při respektování současného stupně ekonomické integrace evropského pojištného trhu. Nadcházející koncept řízení solventnosti komerčních pojišťoven v rámci integrovaného evropského pojištného trhu je založen na rizikovém přístupu k řízení kapitálu. Komerční pojišťovna je vystavena jako každý jiný podnikatelský subjekt podnikatelským rizikům, stejně jako ostatní finanční instituce finančním rizikům a navíc ještě specifickým rizikům spojeným s pojišťováním rizik jiných subjektů. V následující části jsou jako teoretická východiska uvedeny definice a stručné charakteristiky hlavních rizik, která se vyskytují v činnosti pojišťoven a která jsou uváděna v souvislosti s implementací pilířů konceptu Solvency II. Navazuje deskripce a komparativní analýza nástrojů řízení rizik při kvantifikaci rizik v rámci přístupů risk managementu. Jako součást řízení kapitálu jsou v kapitole zdůrazněny soudobé metodické postupy vykazování solventnosti na základě platné evropské direktivy Solvency I.

V dalších kapitolách se autorka zaměřuje na rozbor dvou základních nástrojů, sloužících k řízení rizik komerčních pojišťoven, a to na zajišťovací operace, jejich dílčí aspekty a klasifikaci, a na tvorbu a využívání technických rezerv a finanční umístění aktiv, jejichž zdrojem jsou technické rezervy. Metodické postupy pojištné matematiky byly použity v subkapitole věnované testování postačitelnosti technických rezerv. V rámci hodnocení metod sloužících pro zjišťování výkonnosti komerčních pojišťoven byly metodou deskripce a komparativní analýzy zpracovány jak tradiční postupy finanční analýzy se zohledněním specifik finanční analýzy komerčních pojišťoven, tak i moderní metodické přístupy, především využívající implicitní hodnotu a ekonomickou přidanou hodnotu. Ke stanovení stupně konkurenceschopnosti jednotlivých komerčních pojišťoven slouží také ratingové hodnocení jejich schopnosti dostát závazkům, které je v závěru poslední kapitoly deskriptivně charakterizováno a komparováno s jinými hodnotícími přístupy. Na to navazuje shrnutí hlavních poznatků publikace a uvedení veškerých použitých zdrojů v podobě tištěných publikací, legislativních předpisů i internetových zdrojů. Tyto zdroje jsou v abecedním řazení uvedeny v seznamu literatury a jsou korektně citovány dle normy ČSN ISO 690. V textu publikace lze nalézt odkazy na seznam použité literatury a poznámkový aparát. Pro lepší orientaci v knize slouží připojený rejstřík. V závěru je uveden v anglickém jazyce souhrn poznatků v monografii zpracovaných.

Seznam zkratek

ALM	řízení aktiv a pasiv (<i>asset liability management</i>)
ART	alternativní přenos rizik (<i>alternative risk transfer</i>)
BSCR	základní solventnostní kapitálový požadavek (<i>basic solvency capital requirement</i>)
CAPM	model oceňování kapitálových aktiv (<i>capital asset pricing model</i>)
CB	centrální banka
CEA	Evropský výbor pojišťoven (<i>Comité Européen des Assurances</i>)
CEIOPS	Evropský výbor orgánů dohledu nad pojišťovnictvím a zaměstnaneckým penzijním pojištěním (<i>Committee of European Insurance and Pensions Supervisors</i>)
CP	cenné papíry
CPI	index spotřebitelských cen (<i>consumer price index</i>)
ČAP	Česká asociace pojišťoven
ČKP	Česká kancelář pojistitelů
ČNB	Česká národní banka
ČR	Česká republika
DMS	disponibilní míra solventnosti (<i>available solvency margin</i>)
EBIT	zisk před zdaněním a úroky (<i>earnings before interest and taxes</i>)
EBRD	Evropská banka pro obnovu a rozvoj (<i>European Bank for Reconstruction and Development</i>)
ECB	Evropská centrální banka (<i>European Central Bank</i>)
EIB	Evropská investiční banka (<i>European Investment Bank</i>)
EIOPA	Evropský orgán pro pojišťovnictví a zaměstnanecké penzijní pojištění (<i>European Insurance and Occupational Pensions Authority</i>)
EHP	Evropský hospodářský prostor
EHS	Evropské hospodářské společenství
ERM	integrované řízení firemních rizik (<i>enterprise risk management</i>)
ES	Evropské společenství
EU	Evropská unie (<i>European Union</i>)
EV	implicitní hodnota (<i>embedded value</i>)
EVA	ekonomická přidaná hodnota (<i>economic value added</i>)
EWS	systém včasného varování (<i>early warning system</i>)
HDP	hrubý domácí produkt
IAS	mezinárodní účetní standardy (<i>international accounting standards</i>)
IBNR	<i>incurred but not reported</i>
IFRS	mezinárodní standardy účetního výkaznictví (<i>international financial reporting standards</i>)
ILS	nástroje sekuritizace pojistných rizik (<i>insurance-linked securities</i>)
MCEV	tržně konzistentní implicitní hodnota (<i>market consistent embedded value</i>)

MCR	minimální kapitálový požadavek (<i>minimum capital requirement</i>)
NAV	<i>net asset value</i>
NŽP	neživotní pojištění
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i>)
ORSA	vlastní posouzení rizik a solventnosti (<i>own risk and solvency assessment</i>)
PMS	požadovaná míra solventnosti (<i>required solvency margin</i>)
QIS	kvantitativní dopadová studie (<i>quantitative impact study</i>)
RBNS	<i>reported but not settled</i>
RDR	riziková diskontní míra (<i>risk discount rate</i>)
RM	risk management
ROA	rentabilita aktiv (<i>return on assets</i>)
ROE	rentabilita vlastního kapitálu (<i>return on equity</i>)
RORAC	výnos na rizikově upravený kapitál (<i>return on risk adjusted capital</i>)
ROS	rentabilita tržeb (<i>return on sales</i>)
RSR	kontrolní zpráva (<i>regular supervisory report</i>)
SCR	solventnostní kapitálový požadavek (<i>solvency capital requirement</i>)
SFCR	solventnostní a finanční zpráva (<i>solvency and financial report</i>)
SL	zajištění ročního nadměrku / časového nadměrku / nadměrku škodovosti (<i>stop loss</i>)
S & P	Standard & Poor's
TÚM	technická úroková míra
USA	Spojené státy americké
VaR	hodnota v riziku (<i>value at risk</i>)
VH	výsledek hospodaření
XL	zajištění škodního nadměrku (<i>excess of loss</i>)
ŽP	životní pojištění

Úvod

Publikace *Finanční řízení komerčních pojišťoven* je zaměřena na poskytnutí aktuálních informací týkajících se problematiky vybraných částí ekonomiky a finančního řízení, které jsou specifické pro komerční pojišťovací instituce. Při vypracování monografie na téma ekonomiky a finančního řízení komerčních pojišťoven bylo snahou autorky zaplnit určitou mezeru v literatuře dostupné na českém trhu. Obecně lze konstatovat, že odborné knihy zaměřené na sektor pojištnictví a na pojišťovací instituce nejsou příliš hojně publikovány. Čestnou výjimku z tohoto pravidla tvoří publikace autorů prof. Daňhela, prof. Cipry a prof. Ducháčkové, stejně jako některých dalších autorů, jejichž práce posloužily k načerpání vědomostí a znalostí potřebných pro vypracování této monografické publikace. Práce jsou obsaženy v podobě citovaných odkazů v textu publikace a v závěrečném souhrnu tištěných publikací, legislativních předpisů a internetových zdrojů sloužících pro její vypracování.

Významné odlišnosti ekonomiky a finančního řízení komerčních pojišťovacích institucí od řízení a ekonomiky jiných finančních institucí, resp. ostatních podnikatelských subjektů, se projevují zejména v oblastech prezentovaných v publikaci. Posláním předkládané publikace je poskytnout odborné veřejnosti a dalším zájemcům o náročnou problematiku komerčního pojištnictví a řízení komerčních pojišťoven ucelené, systémově pojaté pojednání zachycující základní problémové okruhy finančního řízení komerčních pojišťovacích institucí. K těmto základním problémovým okruhům patří také regulatorní přístupy v pojištnictví a dohled nad jejich dodržováním v rámci Evropské unie, kdy pravomoci dohledu jsou aplikovány na nástroje využívané integrovanou dohledovou institucí v České republice. Postupně implementované požadavky regulatorního konceptu Solvency II v evropském pojištnictví vstoupí v účinnost k začátku ledna roku 2016. Dosavadní směrnice Solvency I je vodítkem k řízení kapitálu při testování solventnosti pojišťoven a k naplňování solventnostních kapitálových požadavků v současné praxi komerčních pojišťoven.

Současný vývoj na finančních trzích je charakteristický dynamickými změnami s důrazem na integraci a globalizaci a na výrazný vliv informací. Takový vývoj má okamžitý dopad na chování podnikatelských subjektů i celých finančních skupin. Vzrůstají nároky spotřebitelů na poskytování finančních služeb, do nichž se komerční pojištění řadí. Finanční instituce na finančních trzích se stávají vzájemnými konkurenty se zřetelem na stírání hranic mezisektorové konkurence. Současně s tímto vývojem jsou komerční pojišťovny vystavovány novým rizikům, kterým musejí čelit samy nebo která přebírají od svých klientů. Vývoj vnějšího prostředí se nutně promítá do finančního řízení komerčních pojišťovacích společností. Projevuje se rostoucím důrazem na systémy řízení rizik, na vnitřní kontrolní systémy i vzrůstajícím tlakem na konkurenceschopnost jednotlivých společností. Obsahové zaměření publikace je tudíž orientováno na zdůraznění probíhajících integračních procesů v evropském pojištnictví. Text je natolik aktuální, aby odpovídal současným i budoucím trendům finančního řízení komerčních pojišťoven. Ovšem pro obsah této publikace platí totéž co pro jiné vědecké a odborné texty, tedy že nejvíce aktuální je v okamžiku svého vzniku. Nicméně lze konstatovat, že teoretické metody aplikované v podobě praktických přístupů ve finančním řízení komerčních pojišťoven nepozbudou na své využitelnosti. Postupně se mohou objevovat metody nové a budou podrobeny vědeckému zkoumání. Pokud se osvědčí a projeví se jejich vhodnost, jistě je pojišťovací praxe obratem začne také využívat.

KAPITOLA **1**

Regulace a dohled v pojišťovnictví

Pojištnictví patří mezi významná, dynamicky se rozvíjející odvětví tržní ekonomiky, a jeho funkce je v moderním státě s tržní ekonomikou nezastupitelná. Pojištnictví aktivně zasahuje do všech ostatních odvětví a do hospodaření všech ekonomických subjektů. Svými aktivitami, spočívajícími v poskytování pojistné ochrany klientům, podporuje ekonomickou stabilitu ekonomiky. Tím, že poskytuje pojistná plnění po realizaci pojistných událostí, pomáhají pojišťovací instituce svým klientům při obnově poškozeného nebo zničeného majetku, při nápravě újmy na zdraví a dalších hodnot. Kromě poskytování pojistné ochrany má zásadní význam pro ekonomiku také akumulace velkého objemu peněžních prostředků, které komerční pojišťovny inkasují v podobě pojistného od klientů a které spravují.

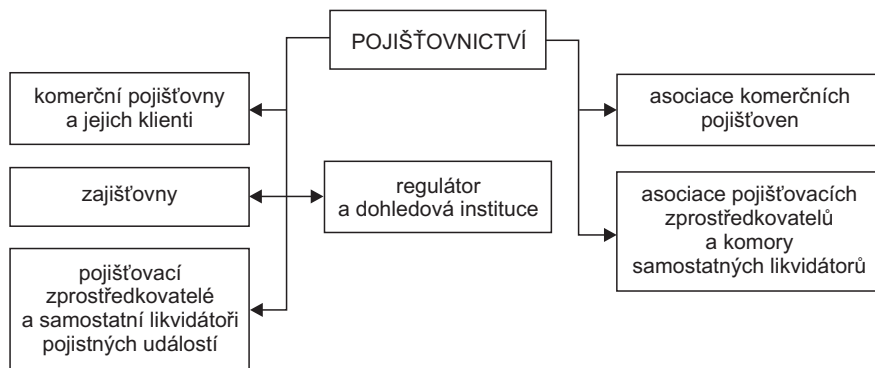
Pojištnictví má svoje specifická pravidla a podmínky fungování, čímž se značně liší od jiných odvětví a oborů v rámci tržní ekonomiky. Pojistný vztah mezi klientem a komerční pojištnou mívá převážně charakter dlouhodobého vztahu. Tato skutečnost vytváří zvláštní podmínky pro fungování pojistného trhu a jeho vazeb na trh finanční. Odvětví pojištnictví zahrnuje všechny pojistitele (tj. komerční pojišťovací instituce), zajišťovatele (tj. zajišťovny), pojišťovací zprostředkovatele a asociace či komory těchto subjektů (viz schéma na obr. 1.1), případně i další subjekty v daném státě nebo regionu. Jako součást finančního systému je specifickým odvětvím finančních služeb, které poskytuje občanům i podnikatelským subjektům.

Pojištnictví je odvětvím ekonomiky, které se zabývá pojišťovací činností. Pojišťovací činností se podle zákona o pojištnictví rozumí uzavírání pojistných smluv, správa pojištění a poskytování pojistných plnění z pojistných událostí. Součástí pojišťovací činnosti je také tvorba a finanční umístění technických rezerv, uzavírání smluv se zajišťovnami a zábranná činnost. V zahraničí se odvětví pojištnictví označuje jako pojišťovací průmysl (*insurance industry*).

Podle právních předpisů mohou komerční pojišťovny vykonávat i jinou podnikatelskou a investiční činnost. Komerční pojišťovny totiž nejprve kumulují finanční prostředky z přijatého předepsaného pojistného a až následně, po určitém čase, nesou náklady spojené s likvidací pojistných událostí a výplatou pojistných plnění. Existuje tu tedy určitý časový prostor, v jehož průběhu disponují pojišťovny značným objemem finančních prostředků. Využití těchto prostředků k investování prostřednictvím jednotlivých finančních nástrojů znamená realizaci podnikatelské činnosti čili investiční činnosti komerčních pojišťoven, tedy jejich účast na peněžním a kapitálovém trhu jakožto významných institucionálních investorů, jež mají k dispozici tzv. „dlouhé peníze“.

Finanční podnikání komerčních pojišťoven souvisí s využíváním dočasně volných finančních prostředků, shromážděných ve vytvořených technických rezervách, v důsledku časového rozdílu mezi přijatým předepsaným pojistným a výplatou pojistných plnění. Při správě těchto finančních prostředků je třeba ovládat operace a nástroje jak finančního trhu, tak i pojistného trhu, orientovat se v relevantním právním rámci pro tuto oblast, ovládat účetní a daňové souvislosti a mít hluboké znalosti pojistné ekonomiky a finančního řízení komerčních pojišťoven. Proces investování a strategie investování, o něž se běžní klienti nezajímají a některými pojišťovnami nebývají ani publikovány, znamená umístování finančních prostředků technických rezerv, které se v pojištných kumulují, do různých investičních instrumentů. Investiční činnost jednotlivých komerčních pojišťoven se navzájem liší, přičemž komerční pojišťovny při investování obligatorně dodržují legislativou

dané zásady¹. Legislativní předpisy a kontrola ze strany dohledové instituce musí dbát na to, aby kromě výnosnosti komerční pojišťovny sledovaly především minimalizaci rizika spojeného s investováním finančních prostředků technických rezerv.

Obr. 1.1 Schéma struktury odvětví pojištnictví

Komerční pojištnictví má oproti některým jiným odvětvím ekonomiky určitá specifika, která má smysl komparovat především s odvětvím bankovníctví:

- Primární rozdíl spočívá v tom, že komerční pojištnictví nebývá zdrojem finanční nestability. Naopak jeho základní funkcí je stabilizovat ekonomickou úroveň podnikatelských a jiných subjektů a životní úroveň jednotlivců v případě realizace negativních nahodilých událostí, tudíž napomáhá ke stabilizování celé tržní ekonomiky.
- Největší rizika jsou v pojištnictví na straně pasiv, na rozdíl od bankovníctví. Pojištění můžeme označit jako závazkový obchod. Je ovšem obtížné zajistit smysluplné zveřejňování informací vzhledem ke složitosti ohodnocení závazků.
- Velký důraz je kladen na adekvátní stanovení technických rezerv komerčních pojišoven.
- Zásadní význam má pro komerční pojištnictví zajišťování se u zajišoven jako způsob eliminace pojistně technického rizika.
- Široká informační povinnost je požadována vůči dohledové instituci, ale užší vůči veřejnosti. Můžeme říci, že tržní disciplína hraje v pojištnictví v porovnání s ostatními finančními sektory poněkud menší roli. Větší požadavky na tržní disciplínu bude klást postupně implementovaný koncept regulatorního režimu Solvency II (viz dále).
- V komerčním pojištnictví není tak výrazná potřeba konsolidovaného dohledu jako v bankovníctví. Pobočka zahraniční pojišťovny musí zpravidla držet v zemi působení dostatečný objem aktiv ke krytí svých závazků.

¹ Skladba, podle níž pojišťovna nebo zajišťovna umísťuje aktiva, jejichž zdrojem jsou technické rezervy, musí sledovat skladbu finančního umístění stanovenou § 70 zákona č. 277/2009 Sb., o pojištnictví, a současně odpovídat zásadám podle § 73 odst. 3 téhož zákona. Tyto zásady nemohou být porušeny ani v případě souhlasu dohledové instituce s jinou skladbou finančního umístění.

1.1 Tržní selhání a asymetrie informací na pojistném trhu

Nejprve se zaměříme na problematiku tržních selhání v ekonomice obecně. Podpora hospodářského růstu se opírá především o nástroje fiskální a měnové politiky. Jejich účinnost bývá mnohdy spíše krátkodobá, zato vedlejší důsledky finančně politických opatření, k nimž může patřit např. veřejné zadlužení, hospodářský růst z dlouhodobého hlediska často i brzdí. Dlouhodobá podpora ekonomického růstu vychází z udržování a posilování principů, na kterých je dynamika tržního systému založena. Důležitou součástí podpory je politika snažící se omezit tržní selhání cestou správně cílených regulačních zásahů do ekonomiky. Význam této politiky roste s tím, jak známé formy tržních selhání získávají v současných ekonomických podmínkách novou podobu. Hlubší a rozsáhlejší bývají i jejich ekonomické důsledky. Mluvíme o nových formách a projevech selhání trhu. Neméně důležitá je v této souvislosti snaha bránit projevům vládního selhání, tj. vyvarovat se regulačních zásahů, které růstový potenciál ekonomiky podlamují. Ty jsou s novými projevy tržních selhání často úzce propojeny. Podle Urbana (2013) vznikají v situacích, kdy jsou legitimní cíle regulačních zásahů, snažící se čelit tržním dysfunkcím, devalvovány nevhodnými regulačními postupy, opírajícími se např. o nesprávné předvídání reakcí ekonomických subjektů na přijatou regulaci.

Tržní selhání představuje jeden ze základních ekonomických konceptů, jehož význam těsně souvisí s cílenou regulací ekonomických procesů, opírající se o legislativní zásahy vlády. K tržnímu selhání dochází nejčastěji v situacích, kdy aktivity ekonomických subjektů, vycházející z jejich tržní motivace, nevytvářejí společensky žádoucí výsledky ve smyslu Paretova optima, čili nevedou k maximalizaci společenského blahobytu. Nástroje, kterými se veřejná politika snaží motivace ekonomických subjektů modifikovat, jdou cestou odstranění tržních nedokonalostí, jako je např. podpora konkurence, posílení informovanosti ekonomických subjektů při jejich rozhodování, lepší vymahatelnost vlastnických práv apod. Pokud tyto nástroje nelze využít, opírá se veřejná politika o přímé regulační zásahy. Toto řešení může být nezbytné, je však ohroženo rizikem vládního selhání především v důsledku nedostatečné analýzy dopadů regulací, jejich opožděného zavádění či lobbistických vlivů (Urban, 2013).

Nové projevy tržních selhání v posledních letech se od tradičních forem neodlišují podstatou nebo příčinami vzniku, ale zejména svými důsledky – především rostoucími společenskými náklady na eliminaci tržních dysfunkcí, které jsou s nimi spojeny (náklady na záchranu tzv. systémově důležitých společností, náklady na jejich dodatečné regulace) a zvyšujícími se dopady tržních selhání na makroekonomickou nestabilitu (Rejnuš, 2010). Vznikají převážně v důsledku asymetrických informací a omezené racionality rozhodování. Značná část nových forem tržních selhání se koncentruje do finančních trhů. Vzhledem ke globálnímu charakteru těchto trhů je lze považovat za jednu z hlavních příčin vzniku finanční krize a navazující krize ekonomické na konci první dekády 21. století.

Za hlavní projevy nových tržních selhání na finančních trzích Urban (2013) považuje několik vzájemně spjatých jevů, k nimž patří:

- Nestabilita finančních trhů, především trhů sekundárního obchodování, jež je spojená s novými složitými netransparentními finančními produkty a s rostoucími možnostmi tržních manipulací, které tyto produkty přinášejí (Rejnuš, 2010). Projevem nestability

finančních trhů je také odpoutání cen aktiv od jejich reálného základu, tj. vznik tzv. cenových bublin.

- Snížení schopnosti finančních trhů plnit svou funkci při vyhledávání a správě perspektivních investic. Tento problém se týká především institucí kolektivního investování. Finanční trhy nejsou informačně efektivní ve smyslu hypotézy efektivních trhů zastávané některými ekonomy.
- Rostoucí náklady finančního zprostředkování související s informační asymetrií.

Hlavní způsoby řešení těchto projevů spočívají v silnější mezinárodní regulaci finančních trhů i finančních institucí a v možném návratu ke konvenčnímu dlouhodobému investování. Nové projevy tržních selhání na finančních trzích souvisejí i s novými formami omezené racionality ekonomických rozhodnutí. Jsou důsledkem rostoucí složitosti ekonomiky a jejích rizik, která racionální rozhodování ztěžuje. Základní problém nových projevů tržního selhání spočívá v nedostatečné transparentci finančních trhů a finančních produktů a v nedostatečné schopnosti informace správně zpracovat (Fabozzi, 2012). Řešením by neměla být jen vyšší transparentce v podobě více informací, které jsou finanční instituce nuceny svým klientům poskytovat, ale i nová regulatorní řešení.

Chybná rozhodnutí ekonomických subjektů vznikají zpravidla v důsledku chybného posouzení rizik nebo jejich nedostatečného respektování. Riziko jako takové je ovšem neoddělitelnou součástí tržní ekonomiky. Úspěšnost ekonomických rozhodnutí, především těch dlouhodobých, nelze nikdy předem přesně odhadnout. Ochota firem a investorů podstupovat rizika je pro ekonomiku naopak vysoce důležitá, protože je nositelem inovací, a tím dynamiky ekonomiky. Ke vzniku krize však může vést situace, kdy k výskytu chybných rozhodnutí dochází ve velkém měřítku. Kumulace špatných rozhodnutí mívá dle Urbana (2013) tři hlavní systémové příčiny: levné úvěry, stádní chování investorů vyvolané rychle rostoucími nebo naopak klesajícími cenami aktiv, a morální hazard. Ten vzniká v situaci, kdy subjekty za svá rozhodnutí nenesou plnou odpovědnost. Sklon subjektů ke zvýšené rizikovému jednání je vyvolán skutečností, že případné negativní důsledky svého jednání mají možnost přenést na jiný subjekt. Ke zjevným případům morálního hazardu patří pro ilustraci i jednání najatého podnikového managementu, který přijímá riziková rozhodnutí, jejichž případné negativní důsledky nese sám jen omezeně. Jejich hlavní tíhu nesou vlastníci firmy nebo její zaměstnanci.

K nejčastějšímu výskytu morálního hazardu dochází dnes ve finanční sféře. K příkladům patří jednání finančních zprostředkovatelů a poradců doporučujících klientům riziková investiční rozhodnutí, za jejichž nepříznivé finanční důsledky sami nenesou odpovědnost a na nichž vydělávají i při finanční ztrátě klienta. Rovněž finanční instituce vytvářející investiční produkty v podobě tzv. sekuritizace aktiv, kdy potenciálním investorům nejsou jejich rizika dostatečně zjevná (Rejnuš, 2010). Morální hazard prokazují i ratingové agentury, které za svůj chybný odhad rizik nejsou nijak odpovědné. Obdobná forma morálního hazardu vznikla ve veřejné sféře. Spoléhání na vládní garance sklon k rizikovému a méně obezřetnému jednání posiluje. Zvýhodnění rizikového jednání se přitom děje vždy na úkor ostatních. Vzniká především u velkých a systémově důležitých finančních institucí a podniků, které jsou tzv. *too-big-to-fail*. Trvalým a zásadním řešením morálního hazardu ve veřejné sféře je zabránit politickému vlivu velkých korporací. Toto řešení zvyšuje význam protimonopolní politiky.

Řešením morálního hazardu ve finanční sféře je regulace omezující motivaci přenášet rizika finančních operací na jiné subjekty. Ve prospěch regulace hovoří i skutečnost, že některé finanční operace a produkty, které finanční sektor ke snížení investičních rizik

vyvinul, přinesly naopak zvýšení rizik (jako finanční deriváty – viz Urban, 2013). Ani regulatorní řešení však není většinou samospasitelné. Regulace finančních trhů může totiž morální hazard sama vytvářet např. v situaci, kdy investoři důvěřující nově zavedené regulaci jsou ochotni v jejím důsledku více riskovat.

V roce 2001 byla udělena Nobelova cena za ekonomii za přínos k analýze trhů s asymetrickými informacemi třem ekonomům z USA, a to G. A. Akerlofovi, M. A. Spenceovi a J. E. Stiglitzovi. Jejich práce k problematice asymetrie informací na různých trzích se datují již od počátku sedmdesátých let 20. století. Stiglitz se věnoval analýze důsledků asymetrických informací v různých tržních situacích, při nezaměstnanosti, na finančním a kapitálovém trhu, v daňových systémech aj. Svými výzkumy výrazně rozpracoval mikroekonomické základy nové keynesiánské ekonomie. Významně se podílel na rozpracování pojmu nepříznivý výběr, který chápe jako proces vedoucí ke zhoršování kvality produkce prodávané na trhu s významnou asymetrií informací. Na trzích s významnou asymetrií informací zneužijí lépe informované subjekty své postavení na úkor hůře informovaných subjektů. Tato situace vede také k morálnímu hazardu, čemuž Stiglitz taktéž věnoval pozornost. Podle Urbana (2013) Samuelson chápal tržní selhání jako výjimku z obecného pravidla fungování trhu, kdežto Stiglitz vnímá selhání trhu jako stálý přirozený stav v ekonomice obecně (tzv. Greenwaldův-Stiglitzův teorém). Podle něj by vláda mohla téměř vždy zlepšit ekonomiku vhodně zvolenými zásahy. Právní regulace má za cíl ochranu slabší smluvní strany ve smyslu informační asymetrie, jak lze dokladovat např. právní úpravou ochrany spotřebitele.

Ducháčková a Daňhel ve své publikaci z roku 2010 uvádějí ekonomu Stiglitze jakožto představitele názoru, že na pojistném trhu se asymetrie informací projevuje lepší informovaností potenciálního klienta o jeho vlastní rizikovosti, než je o ní informována komerční pojišťovna. Informační převaha je tudíž na straně poptávky po pojištění. Na téma nedokonalosti informací na pojistném trhu existují ovšem další názorové koncepce. Protipólem poptávkové asymetrie je interpretace informační výhody na straně pojišťovny, tedy na straně nabídky. Ducháčková (2010) dokladuje i tezi o oboustranně informačně asymetrickém trhu. Na pojistném trhu má totiž oboustranná nedokonalost informací svůj původ prokazatelně v tom, že rozhodující parametry škodního průběhu pro pojišťovny i jejich klienty ovlivňuje náhoda, nahodilost, neurčitost, jež není objektivně poznatelná pojištěným ekonomickým subjektem ani zcela exaktně pojišťovnou. Komerční pojišťovna při kalkulaci adekvátního pojistného musí vycházet z minulých dat, z minulých podmínek, které se ovšem v čase mění. Z tohoto úhlu pohledu je pro pojistný trh charakteristická závažná oboustranná informační nedokonalost ohledně nastoupení situace, mající za následek nahodilou událost s negativním dopadem na oba účastníky pojistného vztahu. Odtud odvozuje Ducháčková (2010) názor o asymetricky oboustranně informačně nedokonalém pojistném trhu. Stiglitzově koncepci vytýká i její staticnost, kdy pojišťovací praxe naopak postupně identifikuje rizikovost klienta v čase.

Komerční pojišťovna přistupuje k řešení kalkulace adekvátního pojistného jako ke zkoumání hromadného jevu. Může efektivně využít pravděpodobností minulých realizací nahodilostí s negativním dopadem a zároveň soubor pojištěných bývá dostatečně velký pro uplatnění statistických postupů a zejména zákona velkých čísel. Pojišťovny mají ve svých statistikách minulých škodních průběhů také zohledněn fakt, že obecně soubor pojištěných pro případ realizace určitého rizika obvykle není standardním statistickým souborem, ale souborem rizikovějším. Je to z toho důvodu, že do pojištění mají tendenci více vstupovat takoví klienti, kteří se subjektivně více cítí ohroženi dopady projevů nahodilosti, což označujeme jako tzv. antiselekcí rizik. Ducháčková (2010) připisuje informační převahu zcela